

Ruth Kornberger

De reis van haar
leven

A.W. Bruna Uitgevers

Proloog

Plantage La Providentia (Suriname), mei 1700

Het was donker in de kamer en de kreten van wilde dieren drongen door de dunne houten wanden. De bewoners van het oerwoud zongen, krijsten en tsjirpten nog steeds, ze lokten, waarschuwden en bedreigden elkaar. Pas als de apen en de vogels eindelijk hun slaappleats opzochten, zou het ietsje stiller worden.

Of maakten ze niet nog steeds lawaai, maar alweer? Het leek alsof Maria in bed maar heel even haar ogen dicht had gedaan, dat gevoel bekwam haar wel vaker. In de tropische nachten sliep ze vaak heel licht en werd ze maar zelden minder moe wakker dan ze in bed was gestapt. De slaven werden opgeroepen om aan het werk te gaan. Eerst klonk er een stem van ver weg, maar na twee keer hoorde ze hem vlak onder haar raam. De ochtend brak aan.

Maria stond op en joeg de papegaai weg. ‘Van mij krijg je niets!’ riep ze.

Iemand was zo onverstandig geweest het dier eten te geven en nu kwamen ze niet meer van hem af. Hij bouwde de opzichter na en begeleidde de religieuze liederen van de labadisten met schrille fluittonen.

Een smalle, heldere streep licht verscheen. Toen Maria haar rokken had aangeschoten en haar hemd had dichtgesnoerd, scheen de ochtendzon al in haar kamer. In Surina-

me begon de dag niet geleidelijk, zoals in Nederland. Uit de richting van de slavenverblijven weerklonk gezang. De arbeiders vertrokken naar de velden. Kippen kakelden opgewonden.

Maria liep naar Dorothea's bed. Voorzichtig legde ze haar hand op het voorhoofd van haar dochter. Ze glimlachte. Zo maakte ze haar kind al tweeëntwintig jaar wakker.

'Wat is er?' Dorothea knipperde met haar ogen en gaapte nors.

'Je zweet.'

'Ja, natuurlijk. Jij niet?'

'Ook. Maar voel je je verder goed? Geen hoofdpijn?'

Zo was de ziekte van de labadistenzuster Liese ook begonnen, en binnen vier dagen was haar bed voor Dorothea vrijgekomen.

'Zo krijg ik het juist, mama.'

'Goed. Kom, we moeten naar het ochtendgebed.'

Dorothea trok een vies gezicht. 'Ik geloof dat ik me toch niet helemaal lekker voel.'

Maria glimlachte. 'Ik zal je verontschuldigen. Voor deze ene keer.'

De gemeenschap bad in de kapel. Ook Maria's mond vormde de vertrouwde woorden, maar haar geest hield zich al bezig met haar werk op die dag. In de koelte van die eerste uren lukte denken beter. Later werd het bloed in je aderen dik en je hoofd zwaar, kookte je in de hitte als groente in de soep, en als het nacht werd kon je alleen nog maar uitgeput op je bed neerploffen.

Bij het ochtendmaal, dat uit niet meer bestond dan waterige pap en dunne thee, schoof Dorothea als laatste aan. Ze mompelde een verontschuldiging en bood aan om de vaat te spoelen.

De broeders en zusters gingen ieder huns weegs. Die ochtend wilden ze een nieuw groentebed aanleggen en de steiger vervangen.

Terwijl Dorothea de borden en lepels afspoelde, vulde Maria een leren drinkzak met water. Vandaag kon ze eindelijk weer eens het oerwoud in. Ze sleep haar mes en inspecteerde het lemmet op roestsporen. In de regenmaanden werd alles klam, en ook in de rest van het jaar verweerde alles veel sneller dan thuis. Vlinders opspannen was een hopeloze onderneming; de vouwen beschimmelden in plaats van op te drogen of ze werden aangevreten door kevers en kakkerlakken. De roofdierpjes kropen door kieren en naden, en als het hun niet lukte om een doosje open te krijgen, lieten ze het wel over aan kompanen die kleiner waren of scherpere kaken hadden.

Maria voelde dat iemand naar haar keek. Het was broeder Paul, vanuit de gang. De andere gelovigen beschouwden Maria als een vreemde gast van wie ze nooit hoogte zouden krijgen, maar Paul, die nog maar kortgeleden tot de gemeenschap was toegetreten, leek haar raadsels te willen doorgronden. Dagelijks bestookte hij haar met vragen. Over Aderi, Maria's inheemse begeleidster ('Ze is stokoud. Waarom neem je geen jongere indiaanse mee?'), over Maria's hemd ('Van zijde. Van wie heb je die gestolen?').

Deze keer verbaasde hij zich over haar mes. 'Dat is veel te klein. Wat voor dier wil je daarmee doodmaken?'

Maria glimlachte. 'Ik maak er geen dieren mee dood.'

Paul leek na te denken. Hij wierp een blik over zijn schouder, naar het oerwoud dat zich verder uitstreekte dan ooit iemand erin was doorgedrongen. In het bos liepen jaguars rond, schorpioenen, hele volkeren die nog nooit iemand had gezien. Er deden slechts geruchten over de ronde. In het binnenland was er een hoogvlakte, zei men, waar stam-

men woonden die, anders dan Maria's gids, heel oorlogszuchtig waren.

Waarom, dacht Paul vast, zou je dieper doordringen in een land waarvan alleen de kusten al door hitte, ziekten, overvallen van piraten en slavenopstanden dodelijk waren? Paul leek de voorkeur te geven aan een moestuin.

'Ik geef je een groter mes,' zei hij.

Maria kon wel een ander mes gebruiken. Paul gaf haar zijn eigen mes dat een gegraveerd heft had. Ze glimlachte. Aardig van hem. Maar ze had nog veel dringender iets anders nodig. 'Heb je rum?' vroeg ze.

Teleurgesteld schudde Paul zijn hoofd. Het leek zelfs even alsof hij zijn mes weer terug wilde.

'Voor de insecten,' verduidelijkte ze. 'Zou je me een paar liter kunnen bezorgen als jullie weer naar Paramaribo roeien? Sommige plantage-eigenaren stoken het zelf, van suikerriet. Ik moet het zuivere destillaat hebben, niet het bocht dat ze ermee maken.'

'Je weet dat we ons verre moeten houden van geestrijk vocht. Dat is een van onze belangrijkste regels,' zei Paul. 'Als er rum was, zou iemand in verzoeking kunnen raken.'

Maria zuchtte. 'Dan moet ik maar uit zien te komen met wat ik nog heb.' Ze knikte ten afscheid naar Paul.

'Aderi wacht op ons.' De indiaanse zette nooit een voet op het gerooide deel van de plantage, maar bleef altijd tussen de laatste bomen staan. Haar kleinzoon kreeg les van de labadisten. Van hen had Aderi Nederlands geleerd. Ze leek heel nieuwsgierig, maar was tegelijkertijd uiterst omzichtig. Maria meende te hebben begrepen dat haar wantrouwen door de Bijbel werd gevoed. De labadisten lazen er dagelijks uren in en spoorden anderen aan om dat ook te doen. Aderi begreep niet waarom. Was het soms een magisch ritueel, wilde ze van Maria weten. Maar er gebeurde

nooit iets. Wanneer begon de betovering dan te werken?

Maria's wensen verbaasden haar daarentegen totaal niet. Wilde Maria een blauwe vogel van dichtbij zien, dan bracht Aderi haar naar de struik waar hij de vruchten van at. Beschreef Maria haar een vlinder, dan bracht ze later de bijbehorende rups mee. Maar één keer wist Aderi het ook niet. Een mot, zo groot als twee handen? Die had ze nog nooit gezien. Maar hij bestond, Maria bezat het bewijs.

Met de indiaanse voorop als gids vertrokken Maria en Dorothea. De inheemse kende de paden in het oerwoud, maar erg opschieten deed je er niet. Je struikelde er over boomwortels en verstrikte je in lianen. De Surinaamse natuur leerde je nederigheid, maar als je haar lessen volgde, werd je rijk beloond. Je hoefde maar te blijven staan en omhoog te kijken en je zag een wonderkabinet van vijf, zes etages hoog. Struiken werden door kleine bomen overhuifd, zelf vormden die weer het kreupelhout voor oude woudreuzen die het oerwoud met hun gebladerte bekroonden. Vogels bouwden hun nesten in gevorkte takken, apen joegen op duizelingwekkende hoogte voorbij. Maria bewonderde de schijnbaar moeiteloze vlucht van een vlinder. Hij streek neer op een blad. Maria had erbij gekund met haar schepnet, maar ze schonk hem de vrijheid. Ze had al exemplaren van die soort, vandaag hoopte ze andere te vangen. Plotseling werd ze door de indiaanse opzijgetrokken.

'Ori!' Met haar vrije hand wees Aderi naar de grond.

Naast Maria's linkerbeen lag een rood-wit-zwart gestreepte slang, opgerold op een afgebroken tak. Maria wist hoe razendsnel die dieren konden aanvallen. Dorothea bleef op een eerbiedige afstand.

'Ogen altijd omlaag,' zei Aderi.

Maria knikte met kloppend hart. Haar blik rustte op Ade-

ri's blote voeten waar ze zo soepel op liep. De indiaanse stapte alleen op aarde, nooit op bladeren. Maria's enkels deden pijn. Haar kousen waren versleten en boden nauwelijks bescherming tegen haar leren laarzen. Ze moest ze maar weer eens stoppen 's avonds, maar ze vond er nooit de tijd voor, er moesten nog zoveel observaties worden opgeschreven. Eén keer had ze het geprobeerd, op blote voeten lopen, net als de indiaanse, maar dat maakte het alleen maar erger. Ze had niet genoeg eelt en liep dan schrammen en sneden op. Als die gingen ontsteken, zou ze dagenlang helemaal niet meer kunnen lopen.

Aderi bleef staan en wees op een omgevallen boom.

'We hoeven nog niet te pauzeren,' zei Maria.

Maar de oude vrouw wees op een plek achter de boom. Ze hadden hun doel bereikt. Hier groeide ananas, en hoe! Tot haar vreugde zag Maria tussen de jonge scheuten overal rijpe vruchten.

'Daar zou ik zo aan voorbijgelopen zijn. Aan het werk!' Ze ging zitten, klapte haar schetsboek open en begon een vrucht te tekenen.

Dorothea kwam naast haar zitten. 'Kijk, mama, een rups. Daar, onder die stengel.'

'Prachtig! Wacht even.' Maria gaf haar boek en de stift aan Dorothea en haalde een glazen pot uit haar linnen tas. 'Die pak ik zo.'

Dorothea werkte verder aan de tekening. Geen vezel van de vrucht werd overgeslagen, geen blad van de stekelige stam. Maria had haar leren tekenen, ze voltooide wel vaker schetsen van haar moeder.

Maria ging weer zitten, sloot de glazen pot af en zette die naast zich op de omgevallen boom. De rups kroop langs de wand van zijn doorzichtige gevangenis naar boven. Zonder iets te zeggen scheurde Dorothea een lege pagina uit het

schetsboek en gaf hem aan Maria, met een dun houten plankje en nog een zilverstift. Over de werkverdeling hoefde niet te worden gesproken. Maria bekommerde zich om de hoofdzaken, Dorothea deed het bijwerk.

Het zweet stond de beide vrouwen op het voorhoofd. Maria stroopte de mouwen van haar blouse tot haar ellebogen op. Omvouwen hoefde niet, de stof bleef vanzelf op haar huid plakken.

‘Deze ananas ruikt veel zoeter dan die van mevrouw Block,’ zei Maria.

In de oranjerie van de Nederlandse kweekster had ze de koninklijke vrucht voor het eerst in natura gezien.

Maar kun je dat wel zeggen, ‘in natura’? Die ananasplant bloeide in een tempel van glas.

Maria had toen de eervolle opdracht gekregen de kostbare plant te tekenen.

‘We dachten dat we een beeld van de West-Indische natuur zouden krijgen,’ zei Maria tegen Dorothea, ‘maar in oranjerieën worden exotische planten in kaarsrechte bedden gekweekt. Het belangrijkste ontbreekt: de weelderigheid van de natuurlijke omgeving.’

Plotseling sloeg ze op de rug van haar linkerhand. Te laat. De mug had haar al gestoken. Hij liet een bloedvlek achter.

‘Ik zou wel zonder die plaaggeesten kunnen,’ verzuchtte Dorothea.

‘Ach, ze horen er nu eenmaal bij.’

Maria tekende weer verder. Zo werkten ze een tijdje zij aan zij, zwijgend. Aderi wachtte een eindje verderop, op haar hurken zittend, een houding die voor mensen die aan stoelen gewend waren zo ongemakkelijk leek. Toen Maria zich naar haar omdraaide, glimlachte de indiaanse, pakte iets van een boomstam, stopte het in haar mond en begon te kauwen.

Uit trots over haar meesterlijke kweekprestaties had me-

vrouw Block een zilveren medaille laten slaan. De inscriptie luidde: KENNIS EN ARBEID BRENGEN VOORT WAT DE NAAUW NIET VERMAG.

Het leek alsof Dorothea daaraan dacht toen ze zei: 'Bovendien worden de planten hier veel groter dan in welke Nederlandse oranjerie ook, hoe hard ze daar ook stoken.'

'Dat klopt. Maar om dat te kunnen zien moet je eerst hier zien te komen.'

Het had Maria veel moeite gekost om de reis te organiseren. Toen ze eindelijk een mogelijkheid had gevonden om haar onderzoeksreis te beginnen, was haar oudste dochter inmiddels in Amsterdam getrouwd, en had Dorothea, de jongste, haar droom om dat vreemde continent een keer met haar eigen ogen te bekijken allang opgegeven.

Ze had een ruwe schets van de rups gemaakt. Een gedetailleerde prent zou te veel tijd kosten, zulk fijn werk lukte hier niet.

Maria stopte haar tekengerei zorgvuldig terug in de tas, en pakte de met een kurk afgesloten fles rum en het mes.

Van opzij keek ze naar Dorothea. Als er nog iets was wat ze haar wilde meegeven, was het wel het belang van volharding. Haar dochter voelde haar blik en haalde haar schouders op. Haar haren waren inmiddels doordrenkt van het zweet.

Maria stond op. 'Je bent klaar, toch?' vroeg ze. 'Dan maak ik ze open.'

Ze sneed de vrucht op een derde van de kroon door. Nu hoefden ze alleen maar te wachten. Het enige wat makkelijk was, met die hitte. Ze deelden hun water met Aderi en dronken zwijgend. Een vlinder kwam aanfladderen. De bovenkant van zijn vleugels was bedekt met een patroon van donkere strepen en dooraderd met een heldergroen dat leek op dat van de bladeren van de ananas. Vanonderen wa-

ren ze geel als het vruchtvlies, wat zichtbaar werd toen het diertje neerstreek, zijn vleugels opklapte en van het zoete sap van de ananas begon te drinken. Maria had uren naar de bewegingen van het tere wezentje kunnen kijken. Maar als hij nu wegvloog, kon Maria niet achter hem aan. Ze ving hem met een netje met een korte steel en verdoofde hem door zijn lijfje tussen twee vingers te nemen en heel even te knijpen. Het fladderen stopte. Dorothea had het potje met de rups al opengemaakt, en Maria deed de vlinder er voorzichtig in. Heel even keek ze naar het panische gefladder tegen de binnenkant van het glas, toen goot ze er vier vingers rum bij. Ze vond het jammer dat ze de vlinder dood moest maken, maar alleen door hem te prepareren kon ze haar klanten zijn schoonheid laten zien. Bovendien krioelde het in het bos van de vlinders, er bleven er genoeg over. Het volgende schip zou de vlinder naar Amsterdam brengen, hopelijk zou hij veel geld opleveren. De laatste exemplaren waren bedorven omdat de rum tijdens de overtocht, die drie maanden duurde, kennelijk was vervlogen. Maria had haar lesje geleerd. Van nu af aan zou ze haar kisten afleveren met een extra rantsoen rum voor de bemanning.

Maria stond op en pakte haar spullen. De opengesneden ananas wikkelde ze in een doek om hem later op te kunnen eten. Ze knikte naar de indiaanse. De terugweg ging langzamer dan de heenweg die ochtend. Het leek of hun handen en voeten met lood waren gevuld; zelfs ademen was zwaar in de van vocht verzadigde lucht. Maria struikelde en zocht houvast aan een struik die doorboog. In de bladeren, zo groot als pannen, was water van de laatste regenbui blijven staan. Het liep over Maria's hoofd, doorweekte haar haren en haar hele rug. Zo lekker fris!

Ook haar rechteronderarm was nat geworden. Maria liet de druppels omlaaggliden langs haar hand en tussen haar

vingers door, waar ze een prettige rilling veroorzaakten, net als toen Jan haar voor het eerst had aangeraakt. Ze deed haar ogen dicht en even leek het alsof ze tussen het gekrijs en gegil, het ruisen en het gezoem zijn stem kon horen die haar naam fluisterde.

Deel 1

Vlinders

Walta State, Wieuwerd, april 1691

Tot vlak voor Pasen lag er sneeuw. Fijn voor de schilders van winterlandschappen, maar Maria kon niet wachten tot de dooi intrad. Ze boog zich over een vlinder, de eerste die ze dat jaar had gevonden. Zijn korte leven was alweer voorbij, maar zijn lichtgroene vleugels hadden nog steeds de kleur van jong blad. Om de camouflage te vervolmaken waren de randen bruin gespikkeld. Maria had het diertje 's ochtends in de kruidentuin gevonden, nog helemaal gaaf, maar wel al stijf. Na een nacht in een met vochtig zand gevulde aardewerken pot was de rigor mortis verdwenen. Maria bevestigde het lijfje van de vlinder met spelden op een houten plankje en stond op het punt om voorzichtig de vleugels te spreiden, een werkje dat opperste concentratie vereiste.

‘Pardon,’ klonk een mannenstem die bij de openstaande deur vandaan kwam. ‘Ik zoek de Van Sommeldijks.’

‘Die zijn in gebed,’ mompelde Maria zonder op te kijken, ‘net als alle anderen.’

De tijd waarin de labadisten samenkwamen om te bidden of voor de Bijbellezing waren haar het liefst. Dan lag het werk op de akkers, in de stallen en in de keuken stil en kon zij zich aan haar grote passie wijden.

Ze spande een stukje naaigaren tussen haar vingers en

probeerde daarmee een vleugel van de vlinder omlaag naar het plankje te duwen.

‘En waarom bent u niet aan het bidden?’ vroeg de man.

‘Overdag ben ik daarvan vrijgesteld. Ik doe alleen mee met het ochtendgebed.’

Zodat ik kan werken.

De vleugel boog mee met de draad, maar richtte zich weer op.

Maria beet vol ergernis op haar onderlip. Tijdens het prepareren moest je stil zijn, alleen dan bleven je handen rustig.

‘Wacht u toch in de tuin,’ zei ze. ‘De boterbloemen bloeien prachtig.’

‘Het regent.’

Hakken tikten op de stenen vloer. De man leek de inhoud van de kasten te bekijken.

‘In het prieel staat u droog.’ Maria deed een nieuwe poging om de onwillige vleugel te temmen.

‘Wat zit er in die dozen?’ vroeg de man. Hij wachtte haar antwoord niet af en even later ontsnapte hem een afkeurend geluid. ‘U houdt ongedierte? In uw slaapvertrek?’ Hij keek nog een keer. ‘Levende larven?’

Precies, stomkop! Dode rupsen verpoppen niet!

Dat antwoord lag op het puntje van haar tong, maar toen ze opkeek, vergat ze wat ze wilde zeggen. Zijn donkere krullen vielen op zijn brede schouders, zijn huid was gebruind door de zon.

Hij werkt buiten. Dan is hij niet van adel.

Maar de hoed die hij in zijn hand hield, in combinatie met zijn kleding, wees op rijkdom. Over een kuitbroek en kaplaarzen droeg hij een hemd onder een vest van stralend geel, blauw en rood brokaat.

De kleuren van een vlinder.

Mannen als hij waren vrouwenjagers. Maria, die al jaren voornamelijk labadisten zag, altijd weer in diezelfde grijze pijen, was blij met de afwisseling. De bezoeker leek de verandering van haar humeur op te merken en draaide zich naar haar toe. Zijn ogen hadden de kleur van walnoten-hout. Hij maakte een buiging.

‘Ik heet Jan de Jong.’

Jan de Jongere. De naam van een boer, een die niet bij zijn uiterlijke verschijning paste. Eén op de drie Nederlanders heette zo. Ter onderscheid zou hij er zo meteen vast nog zijn geboorteplaats aan toevoegen.

Jan de Jong van Amersfoort? Jan de Jong van Maastricht?

Maria wachtte, maar de bezoeker zweeg, dus nam zij het woord. ‘Aangenaam. Maria Sibylla Merian. Uit Neurenberg.’

Hij gaf geen teken van herkenning. Kennelijk had hij nog nooit van haar werk gehoord.

‘Mijn vader was Matthäus Merian de Oudere,’ zei Maria. ‘Hij tekende stadsgezichten.’

‘Maar u hebt zich op het kleine toegelegd.’ De heer De Jong wees op de vlinder. ‘Ik wil u niet storen. Als ik stil naar u mag blijven kijken tot het stopt met regenen...’

‘Natuurlijk. Neemt u plaats op die kruk.’

‘Graag.’

Jan de Jong ging tegenover haar zitten. Om hem heen hing de geur van bijenwas, misschien van zijn laarzen. Maria ging weer aan het werk, ze pakte de draad, ademde uit en hield haar adem weer in, als een boogschutter tijdens het mikken. De stilte in de kamer was volmaakt. Ook Jan de Jong hield zijn adem in. Maria voelde dat hij naar haar keek. Haar vingertoppen kriebelden. Uit haar ooghoeken zag Maria dat Jan de Jong zich vooroverboog en zijn onderarmen op tafel legde. Zijn handen speelden met iets. Ze hoorde een

geritsel en meteen daarop: ‘O, dat was niet de bedoeling.’

Jan de Jong had een gedroogde bloem stukgemaakt.

‘Hij verpulverde zomaar.’

Maria zuchtte. ‘Ze zijn heel broos, daarom worden ze ingelijst achter glas. Maar met deze hoeft dat niet meer.’

‘Ik zal uw schade vergoeden.’

‘We zullen erover praten als ik klaar ben met mijn vlinder.’

‘Ik snap het, ik zeg niets meer.’ Hij legde zijn handen op zijn bovenbenen.

Maria hield opnieuw haar adem in. Onder de zachte druk van het naaigaren gaf de vlindervleugel eindelijk mee. Toen hij plat op het plankje lag, wilde Maria de uiteinden van de draadjes vastknopen toen er opnieuw iets bewoog in haar ooghoeken.

Een stapel schetsen wankelde en begroef het plankje met de vlinder.

‘Nou ja!’ riep Maria.

‘Vergeef me, ik wilde alleen maar... Zulke verfijnde tekeningen heb ik nog nooit gezien, en ik reis veel. Uw streepjes zijn zo fijn als spinrag. U tovert met de stift.’

Hij probeerde de rommel op te ruimen en de vlinder onder de vellen papier vandaan te halen. Het diertje was niet beschadigd.

‘Laat mij dat maar doen,’ zei Maria.

Ze wilde zijn hand wegduwen, maar hij trok hem niet terug en hun vingers gleden in elkaar. Er ontvlamde iets in Maria. Kippenvel verscheen op haar armen.

‘U hebt het koud.’ Jan de Jong bleef haar hand vasthouden. ‘Is het hardhout op? Zal ik wat gaan hakken?’

‘In het voorjaar stoken geldt bij ons als decadent.’

‘Een dame mag geen kou lijden. Als ik hier zou wonen, had u tapijten, bont en altijd warme thee.’

‘Dan zou u het hier niet lang uithouden. Bij de labadisten...’

Hij onderbrak haar beslist. ‘Maar u bent een kunstenaar.’ Hij zei het met overtuiging, alsof de rest even onzinnig was als de zon de maan te noemen.

Voor Maria, die in een gemeenschap leefde die haar enerzijds met de naam ‘Merian’ aansprak, maar anderzijds verbod om de drukpers die ze bezaten voor haar eigen werk te gebruiken, klonken zijn woorden als een omhelzing. ‘Dank u,’ zei ze.

Jan de Jong schraapte zijn keel. Het leek alsof hij zich had blootgegeven en zich nu geneerde. Abrupt liet hij haar hand los; het moment was voorbij. ‘Vergeef me, nogmaals,’ zei hij. ‘Ankertouwen oprollen, dat kan ik, maar voor fijn werk heb ik geen aanleg.’

‘Een kwestie van oefening. Ook u zou een vlinder kunnen prepareren.’

‘Na er eerst honderd te vernielen.’

Maria lachte geamuseerd. ‘Ik zou u niet meteen diertjes geven. Bij mijn onstuimige meisjes hielp een spelletje.’

Jan de Jong leunde met zijn ellebogen op tafel en keek haar verwachtingsvol aan. ‘Hoe dan?’

Dat liet Maria zich geen twee keer zeggen. Ze sneed een el draad af en legde hem op tafel. ‘Span de draad tussen uw vingers. Strak, maar zonder dat hij snijdt.’ Ze pakte een exemplaar van haar eerste rupsenboek uit de kast en legde het opengeslagen bij Jan de Jong op schoot, voorzichtig, zonder hem aan te raken. Elke beweging leek met betekenis geladen, alsof die een lawine aan gebeurtenissen kon oproepen. ‘Probeert u met de draad de bladzijden om te slaan,’ zei Maria, ‘maar één pagina per keer.’

Jan de Jong deed zijn best. Na een paar pogingen schoot de draad onder de volgende bladzijde en kon hij hem omslaan.

‘Heel goed,’ zei Maria, ‘en nu verder tot het einde en weer terug, terwijl ik de vlinder prepareer.’

Een tijdje was er alleen maar het ritselen van papier te horen. Maria fixeerde de vleugels van de vlinder en keek tevreden naar het resultaat. De tijd zou de rest doen. Als de vlinder weer helemaal droog was, zou hij zijn vorm ook zonder draadjes behouden.

Maar wat deed Jan de Jong? Hij boog zich roerloos over de afbeelding van een stokroos met bruine rupsen eronder. Hij keek er verwonderd naar.

‘De vlinder waar die rupsen in veranderen heb ik in natura,’ zei Maria. ‘Wilt u hem zien?’ Haastig voegde ze eraan toe: ‘De meeste die ik hier heb zijn te koop.’

‘Eigenlijk hou ik niet zoveel van prenten,’ zei Jan de Jong, ‘maar die van u zijn heel mooi, al staat er ongedierte op.’

‘Die rupsen vervullen een taak,’ zei Maria. ‘Ze leven van de planten, maar ik ben ervan overtuigd dat de planten de rupsen ook nodig hebben. Die samenhang moet nog beter worden onderzocht, door geleerde heren. Ik observeer alleen maar.’

Jan de Jong knikte in gedachten verzonken. Maria wachtte op een protest, maar de bezoeker keek haar aan en zei: ‘Schilder mij!’

Maria dacht dat ze hem niet goed had verstaan. ‘Wat wilt u dat ik schilder?’

‘Mij,’ hield Jan de Jong vol.

Hij ging rechtop zitten en staarde in de verte.

Wat zou Maria hem graag hebben geschilderd! Ze kon haar ogen niet van hem afhouden. Er zat iets tegenstrijdigs in zijn voorkomen. Zijn extravagante vest wees op een voorliefde voor mode, maar een erg knappe verschijning was Jan de Jong niet. Zijn baardschaduw maakte een roekeloze indruk, het idee een pruik op te zetten was niet in hem opgekomen. Hij zag er verwaaid uit, waarschijnlijk reisde hij niet per koets maar draafde hij met een snel paard door

de velden. Of hij kon dansen? Voor hem zou Maria graag menuetten leren dansen. Op de dansvloer had je een goed excuus dichterbij elkaar te komen en...

Je zit als een jong meisje te dromen! Ben je soms manziek geworden door al die sombere broeders? Nee, het is mijn oog. Geschoold om naar schoonheid te zoeken. Als ik Jan de Jong mocht tekenen, kon ik hem ongegeneerd bekijken. Maar je mag hem niet tekenen. Zeg hem dat!

‘Ik zou uw opdracht graag aannemen.’ Maria wreef nerveus in haar handen. ‘Maar mensen zijn niet mijn specialiteit. Ik ben opgeleid door mijn stiefvader, Jacob Marrel, en die was bloemenschilder.’

‘Maar vindt u mensen niet interessanter?’

Maria haalde haar schouders op. Ze was geboren in Neurenberg, vrouwen mochten daar niet tot een gilde toetreden en konden dus ook geen lucratieve portretopdrachten aannemen. Bovendien was er nog een ander probleem. ‘De weergave van lichamen moet je oefenen met naaktmodellen,’ zei ze.

‘O, maar ik bedoel niet... Mijn kleren hou ik aan, natuurlijk.’

Maria glimlachte. ‘Daar ga ik van uit. Ik wilde alleen zeggen dat meisjes geen naaktmodellen mogen tekenen, althans niet waar ik vandaan kom.’

‘En als u alleen mijn hoofd schildert? Gezichten hebt u vast weleens geprobeerd.’ Met een vragende blik hield hij zijn hoofd scheef. Maria zag mosgroene spikkels in het bruin van zijn ogen oplichten. ‘Of mag u als non ook geen portretten tekenen?’

‘Ik ben toch geen non!’

‘Maar dit is een klooster.’

‘De labadisten zijn een geloofsgemeenschap. We leven hier als de eerste christenen. Maar dat betekent natuurlijk nog niet dat we geen...’

‘... portretten mogen maken,’ zei Jan de Jong met een overdreven ernstige uitdrukking op zijn gezicht.

Maria schoot in de lach. ‘Precies,’ zei ze.

Jan de Jong knikte, maar zei verder niets. Hij leek nog steeds op een voorstel van Maria te wachten. Maar zij zweeg ook, bleef hem aankijken, nog altijd verbaasd dat ze voor een non was aangezien. Jan de Jong keek weg, keek haar toen weer aan, diep in haar ogen nu, vijf snelle hartslagen lang. Toen knipoogde hij.

Het is maar een grapje, leek hij daarmee te willen zeggen. Of toch niet. Beslist u maar.

Hij kan tenminste flirten. Wat heb ik dat gemist!

‘Wat uw wens betreft...’ Maria ordende het gereedschap dat ze voor de vlinder had gebruikt. De lange randen van de vleugels van het diertje stonden haaks op de zijkanten van het houten paneeltje. Zichtbare ordening hielp als je moest nadenken. ‘Uw wens voor een afbeelding is makkelijk te vervullen.’ Bewust meed ze het woord ‘portret’. ‘In Leiden, Den Haag of Amsterdam vindt u makkelijk een schilder. Het hoeft niet meteen Godefridus Schalken te zijn. Een degelijk werk van een jonge ambitieuze kunstenaar kunt u daar op elke straathoek voor een redelijke prijs krijgen.’

‘Geld heb ik genoeg,’ zei Jan de Jong nu weer heel serieus. Hij vond het kennelijk een gewichtige kwestie. ‘Maar ik wil geen olieverfschilderij zoals iedere koopman er een heeft. Fraai, maar inwisselbaar. U, mevrouw Merian, tekent insecten alsof het juwelen zijn, en ik wil graag weten hoe u mij ziet. Hoe kan ik u overtuigen?’ Hij trok zijn wenkbrauwen op.

Maria probeerde in gedachten zijn gezichtsuitdrukking in lijnen om te zetten, maar het lukte niet goed. Een portret maken zou een uitdaging worden. Maar het zou wel een mooi bedragje opleveren. Ze verkocht soms geprepareerde

vlinders aan reizigers die hadden gehoord dat je bij de labadisten in Wieuwerd verzamelobjecten kon kopen. De opbrengst was voor de gemeenschap, maar Maria hield steeds een klein deel voor zichzelf. Ooit zou het in het geheim opgespaarde bedrag groot genoeg zijn om te vertrekken. Walta State was vanaf het begin bedoeld als een tussenstation, dat zich voor haar, haar moeder en haar dochters had aangediend omdat haar halfbroer Caspar er al woonde. Maar Caspar was al vijf jaar dood en haar moeder was een paar maanden geleden gestorven. Maria wilde weg, naar een grote stad, waar de labadisten alleen maar over spraken in relatie tot laster en goddeloosheid. Maar er waren ook rijke kooplieden, en hun welstand voedde de bodem waarop wetenschap en kunst bloeiden. Maria's talenten zouden uiteindelijk weer worden opgemerkt.

De publicatie van mijn laatste boek is acht jaar geleden. Ik plak mijn tekeningen in boeken waarin alleen mijn dochter bladert. En wat voor toekomst hebben Dorothea en Johanna? Onze kunst wordt hier alleen geduld, niet op waarde geschat.

‘Over de prijs worden we het wel eens,’ zei Jan de Jong.

Maria leunde achterover en sloeg haar ogen neer.

Hoe is het eigenlijk met mijn flirtekunsten gesteld?

‘Aan deze middag hebben we niet genoeg,’ zei ze. ‘U zult terug moeten komen.’

Jan de Jong lachte samenzweerderig. ‘Maar natuurlijk.’

‘Bovendien heb ik linnen, olie en pigmenten nodig.’

‘Zoveel als u maar wilt.’

Maria genoot van het spel. ‘En mijn handen zouden soepeler zijn als ik polswarmers van konijnenbont had.’

‘Laat mij de omvang ervan meten.’

Uitnodigend stak hij zijn hand uit en Maria strekte haar arm. Jan de Jong schoof de manchet van haar hemd omhoog, draaide haar onderarm met de binnenkant naar bo-

ven en mat haar pols met zijn duim en middelvinger. De top van zijn duim en middelvinger raakten elkaar net niet, maar hij kneep niet. Maria ontspande haar van het tekenen verstijfde spieren en liet het gewicht van haar arm op zijn hand rusten. Haar vingers strekten zich ontspannen. Jan de Jong liet haar hand voorzichtig op het tafelblad glijden en streek met zijn duim over haar handpalm. Een kieteling liep langs Maria's arm omhoog tot aan haar schouder, over haar sleutelbeen en daarvandaan omlaag.

Er kwam geluid vanuit de gang. Maria trok haar arm terug. 'Laat u die polswarmers maar zitten. Ik zou me er dwaas mee voelen. Maar pigmenten zijn onmisbaar.'

De dienst was voorbij. De gelovigen kwamen terug, Dorothea voorop. Maria hoorde haar jongste dochter giechelen. Twee maanden geleden was ze dertien geworden. Ze gedroeg zich soms heel volwassen, om het volgende moment weer met haar vriendin Tess te fluisteren en dwaasheden te verkondigen.

'Mama, wie is dat?' Dorothea bleef op de drempel staan en keek met onverholen nieuwsgierigheid naar de bezoeker. Jan de Jong keek ook naar haar. Hij vroeg zich vast af of er nog meer kinderen waren en waar de vader was.

'Dit is Jan de Jong. Hij komt voor Anna, Maria en Lucia.'

Toen Maria de reden van zijn komst herhaalde, bedacht ze ineens hoe vreemd het eigenlijk was. De drie adellijke zussen Van Sommelsdijk waren de eigenaressen van Walta State. Lucia, de jongste, was met Jean de Labadie, de stichter van de labadisten, getrouwd geweest. De gemeenschap had al op verschillende plekken gewoond. Toen Jean stierf, had zijn oude vriend Pierre Yvon hem opgevolgd en had Lucia de mannen en vrouwen voorgesteld om zich op het landgoed van haar familie terug te trekken. Terwijl Pierre predikte, bekommerden Lucia en haar zussen zich om

praktische zaken en staken ook zelf de handen uit de mouwen. Door vlijt hoopten ze God te behagen.

Wat zou een wereldse man als Jan de Jong, die kennelijk nauwelijks iets over de gemeenschap wist, van de vrouwen willen?

‘Bent u ook kunstenaars?’ vroeg Jan de Jong aan Dorothea.

‘O, ja. Mama vindt mij zelfs beter dan Johanna, en die is al volwassen!’

‘Johanna is mijn oudste dochter. Wij leven hier met zijn drieën.’ Dat leek haar genoeg informatie. De afwezigheid van een echtgenoot liet twee verklaringen toe: of de kinderen waren buitenechtelijk, of de vader was gestorven.

Als het haar lukte om weg te komen naar de stad, dan wilde ze zich daar als weduwe presenteren. Ze zou dan met respect bejegend worden en haar eigen geld mogen beheeren. Bovendien kon ze dan in alle openheid de rol van opvoeder op zich nemen, een privilege dat anders alleen aan mannen was voorbehouden.

‘Zal ik de heer naar de zusters brengen?’ vroeg Dorothea.

‘Dat zou heel aardig van je zijn.’

Dorothea straalde, trots dat ze zich nuttig kon maken.

Jan de Jong stond op. ‘Wij spreken elkaar nog, mevrouw Merian.’

‘Ja, over de opdracht.’ Maria probeerde zakelijk te klinken. Ze doopte een ganzenveer in de inkt en krabbelde zomaar wat op een vel papier.

Haar hart zong als een vogel in het voorjaar.

Maria bleef in haar kamer zitten tot Jan de Jong weer terugkwam van de gezusters Van Sommelsdijk. Lang hoefde ze niet te wachten. Ze had net een vel papier en een zilverstift klaargelegd om een voorstudie voor het portret te tekenen

en daar was de bezoeker alweer. Met een ontevreden blik in zijn ogen bleef hij op de drempel naar de kamer staan. Hij was rusteloos.

‘Hoe verliep het onderhoud?’ vroeg Maria.

‘Ik had me er meer van voorgesteld. Het lijkt alsof ik hier voor niets naartoe ben gekomen. Hier zal ik geen zaken doen.’

Maria voelde een steek.

Voor niets gekomen?

Het klonk alsof hij van ver was gekomen. Hij had het eerder over touw gehad. Waar kwam hij vandaan? Waar wilde hij heen? En de portretopdracht dan? Daarvoor zouden Maria en Jan de Jong een paar uur samen moeten doorbrengen. Het loon dat ze voor haar werk mocht verwachten, zou het afscheid verzachten en een nieuw begin mogelijk maken.

Maria pakte haar stift. ‘Gaat u daar bij het raam zitten. Daar is het licht goed.’

‘Ik moet helaas gaan.’ Hij keek over zijn schouder, alsof hij dacht dat hij werd gevolgd. ‘Ik moet het slot zo snel mogelijk verlaten.’

‘Maar... uw portret!’

Jan de Jong rechtte zijn rug. ‘Geloof u mij, het spijt mij ook.’

Zware voetstappen weerklonken op de gang. Ze konden alleen van Jost Brönkel zijn, een beer van een vent die in de kapel altijd twee plaatsen bezette.

‘Een andere keer dan?’ vroeg Maria.

‘Het is mij verboden om ooit nog terug te komen.’ Jan de Jong zette snel twee stappen de kamer in. Maria liep hem tegemoet. Ze bleven voor elkaar staan, aarzelend hoe ze afscheid moesten nemen. Ze waren nog altijd vreemden voor elkaar.

Jost kwam aan gestampt en bleef in de gang staan, zijn armen over elkaar geslagen voor zijn indrukwekkende borstkas.

‘Ik logeer in de herberg in Winsum,’ fluisterde Jan de Jong. ‘Komt u daar morgen naartoe.’

Met een nauwelijks zichtbaar knikje stemde Maria toe, al had ze geen idee of ze het aandurfde. Ze maakte weliswaar vaker lange wandelingen om rupsen te zoeken en zou dat als excuus kunnen gebruiken, maar in Winsum zou ze worden gezien. De mensen kletsten. De labadisten leefden dan wel afgezonderd, toch kwamen er soms mensen langs, de hoefsmid bijvoorbeeld, of het oude vrouwtje dat reumazalf voor Anna langsbracht. De gezusters Van Sommelsdijk zou ter ore komen wiens gezelschap Maria had gezocht. Waarom waren ze boos op Jan de Jong? Wat had hij fout gedaan? De zusters kennende rekende Maria er niet op dat ze daar ooit achter zou komen.

Jost werd onrustig. ‘Hé,’ zei hij, ‘tijd om te gaan.’

‘Tot snel.’ Vastberaden, alsof hij zich moest losrukken, draaide Jan de Jong zich om en liep achter Jost aan naar buiten.

Staan voor het raam zag Maria hem de binnenplaats oversteken. Hij keek niet om, maar halverwege bukte hij zich, pakte iets kleins op en legde het op een bankje dat daar stond. Jost kwam aanlopen en maande Jan de Jong met driftige armgebaren tot spoed.

Maria pakte haar omslagdoek van de haak en liep naar buiten. Op het bankje vond ze een lieveheersbeestje; het lag roerloos op zijn rug. Waarschijnlijk was het te vroeg uitgekomen en door de nachtvorst overvallen. Maria pakte het voorzichtig op. Kijk, er ging een trilling door de vleugeltjes! Het diertje bewoog zijn pootjes, kroop langs Maria’s ringvinger omhoog en vloog weg, de hemel tegemoet.